

Rimantas SKEIVYS

POKALBIAI SU JURGIU TORNAU

Su įtarumu, melu ir skundais susiduriančioje visuomenėje, gyvavusioje sovietinės rusų okupacijos metais Lietuvoje, sėkminga veikla priklausė nuo gebėjimo nepasiduoti komunistų partijos ideologų reikalavimams, tačiau lemiamas veiksnys buvo kantrus ir sąžiningas darbas, vedantis prie pozityvių rezultatų. Šią tiesą atidengia literatūros tyrinėtojo Rimanto SKEIVIO pokalbiai su Jurgiu TORNAU – iškilia XX a. antrosios pusės lietuvių kultūros asmenybe, palikusia ryškių pėdsakų klostantis europietišškai nepriklausomos Lietuvos kultūrai.

DISCUSSIONS WITH JURGIS TORNAU

In society, which was based on suspicion, lies and complaints, which existed during the years of Soviet occupation in Lithuania, successful activity depended on the ability not to succumb to the demands of the Communist Party ideologists. The deciding factor was patient and honest work, which leads to positive outcome. This truth is revealed by the literature researcher Rimantas SKEIVYS' discussions with Jurgis TORNAU (1919–2005) – an outstanding personality of the second half of the 20th century, who left a distinct trace in the development of European culture of independent Lithuania.

Jurgis Tornau (1919–2005) priklauso prie iškilių XX a. antrosios pusės lietuvių kultūros asmenybių. Sovietinės rusų okupacijos sąlygomis jis puoselėjo lietuvišką savimone, gynė kultūros paveldą ir tradicijas, ugdė laisvą, kūrybingą jaunąją Lietuvos šviesuomenės kartą. Tornau buvo mano tėvo bičiulis nuo jaunystės priešškario Telšiuose laikų, ir ta aplinkybė lėmė, kad galėjau artimiau pažinti šį tvirtos valios ir išskirtinių sugebėjimų Žemaičių žemės sūnų. Buvo man autoritetas, mokytojas, sektinas pavyzdys. Už daug ką esu jam dėkingas.

Lankydamasis Jurgio ir Rūtos Tornau namuose, ne kartą galėjau dalyvauti įdomiuose pokalbiuose ir diskusijose. Žavėjo Jurgio Tornau mąstymo aiškumas, platus akiratis, tvirti argumentai, o labiausiai – ypatinga bendravimo elegancija, kurioje natūraliai jungėsi geranoriškumas, humoras, ginčo aistra, gebėjimas suprasti, išmintis, numatymas, sveikas protas. Kalba dažniausiai sukdamosi apie kultūros aktualijas, bet neretai nuklysdavo ir į bendresnio pobūdžio pasaulėžiūrinius ar net ideologinius klausimus. Pažiūrų skirtumai kartais virsdavo aštriais susikirtimais, bet visada būdavo ką nors nauja atidengiantys, priverčiantys mąstyti, konkretūs ir raiškūs. Negaliu sau atleisti, kad palyginti vėlai sugalvojau nuosekliau užsirašinėti pokalbius su Jurgiu Tornau. Rimčiau susimąščiau apie tai 1999 metų vasarą, kai, rinkdamas medžiagą straipsniui, pateikiau jam keletą klausimų. Pokalbis tąkart išėjo atviras ir tiesus, nors šiaip jau Jurgis Tornau nebuvo nei patiklus, nei atlapaširdis. Kai baigus šnekėtis pakilau eiti, pamąstęs paprašė neskubėti viešinti pasakytų minčių. „Kada nors, – pasakė juokdamasis, – kada jau manęs nebus...“

Prie čia skelbiamo 1999 metų liepos 5 dienos pokalbio tekstą prijungta 1996-ųjų vasario 25 ir 2003-ųjų spalio 18 dienos pasikalbėjimų mintys, paryškinančios ir papildančios vyraujančių diskursą. Papildymai pažymėti datomis po tekstais. Pokalbių rankraščiai saugomi asmeniniame archyve.

Rimantas SKEIVYS

Jurgis Tornau – Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos direktorius 1968–1985 metais

Atsisėdęs, kaip paprastai, į fotelį prie rašomojo stalo, už kurio sėdėjo Jurgis Tornau, pasakiau, jog esu susidomėjęs rašytojų ir valdžios santykiais pokario laikotarpiu. Reikšmingas vaidmuo tada teko Valstybinei grožinės literatūros leidyklai. Žinodamas, jog Jurgis Tornau 1953–1962 metais buvo leidyklos vyriausioju redaktoriumi, pasakiau, jog norėčiau, kad papasakotų apie tuos laikus. Neslėpiau, jog noriu sužinoti ir jį patį liečiančių dalykų. Jurgis Tornau sutiko atsakyti į visus mane dominančius klausimus. Pokalbį pradėjau nuo 1944–1949 metais leidyklos vyriausioju redaktoriumi buvusio Valio Drazdausko, veiksmingai išjudinusio grožinės literatūros leidybą.

– Už ką jis gavo dešimt metų?

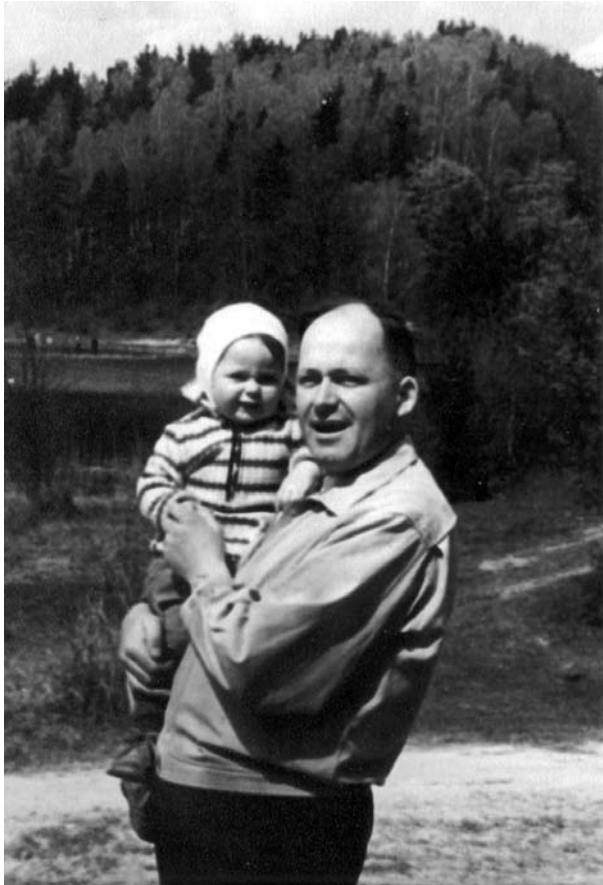
– Valys Drazdauskas buvo laisvas komunistas, t.y. komunistinių pažiūrų, bet, atrodo, nebuvo Lietuvos komunistų partijos (LKP) narys. Pasižymėjo gyvu charakteriu, buvo cholericas, nelaikė liežuvio. Susikompromitavo per pinigus. Leido Žemaitės „Raštus“, prisirašė honorarą už neva Žemaitės teksto pataisymus. Tiksliai visų aplinkybių nežinau, bet valdė pinigus, o valdant pinigus pagundų atsiranda. Kazys Jankauskas, Antanas Miškinis, Viktoras Katilius buvo išvežti nekaltai, o Valys Drazdauskas turėjo už ką sėdėti. Anie daug ir nesėdėję, po Stalino mirties, kai įsisiūbavo „atlydys“, buvo paleisti. Grįžo ir Valys Drazdauskas.

– Ar ne Aleksandras Gudaitis-Guzevičius juos visus „patvarkė“?

– Ne, Gudaitis-Guzevičius leidykloje elgėsi korektiškai. Koks buvo KGB dirbdamas – kas jį žino, bet leidykloje nekibo prie žmonių. Apskritai lietuviai, patekę dirbti į KGB sistemą, teisių mažai turėjo. Viską sprendė rusai. Gudaitis-Guzevičius jautė silpnybę literatūrai, dar prieš karą, sėdėdamas Lietuvos kalėjime, pradėjo rašyti. „Kalvio Ignoto teisybė“, žinoma, nėra romanas, tai įvykių aprašymas, gana padrikas, chaotiškas, bet yra labai stiprių, talentingai parašytų puslapių.

– Taip, – pasakiau, – kai teko, studijuojant universitete, ruošti LKP istorijos seminarams, buvo nurodoma mokyti iš storos ir labai nuobodžios knygos „Revoliucinis judėjimas Lietuvoje“. Kur kas įdomiau buvo skaityti Gudaičio-Guzevičiaus raštus – aiškiau, kompaktiškiau papasakota.

– Gudaitis-Guzevičius yra buvęs Zigmo Angariečio sekretoriumi. Mėgo pasakoti apie tai. Angarietis buvo labai įtarus, be to, dogmatiškas. Reikalavo smulkmeniškai vykdyti nurodymus, kaip ką rašyti, iš kur į kur ką perkelti. Gudaitis-Guzevičius pateko į Maskvą ir tapo Angariečio sekretoriumi po to, kai Lietuvos vyriausybė apsikeitė su Rusija politiniais kaliniais. Kartą Gudaitis-Guzevičius susirinkusių Lietuvos komunistų kompanijoje pajuokavęs, kad jei kas

Jurgis Tornau su dukrele Rasa prie Žaliųjų ežerų. 1960

nori kilti karjeros laiptais, turįs pralošti šachmatais Angariečiui. Visi pasijuokė, o Kazys Preikšas ėmęs ir pasilikęs, kai visi skirstėsi. Sėdęs žaisti su Angariečiu šachmatais. Pralošinėjęs partiją po partijos. Angarietis buvo labai sujaudintas, o Preikšas po to pradėjęs kilti. Nežinau, kiek čia tiesos. Gal tik anekdotas. Gudaitis-Guzevičius buvo vedęs Vinco Mickevičiaus-Kapsuko dukterį. Gerokai po karo, plaukiant laivu apie Europą, toji išžiūrėjo į kitą. Kai grįžo – išsiskyrė. Gudaitis-Guzevičius buvo vedęs po to dar du kartus, paskutinąją džiaugėsi – kaip jam esą pagaliau gerai...

– O kaip Jūs tapote Grožinės literatūros vyriausiuoju redaktoriumi? Kas nors rekomendavo?

– Ne, aplinkybės taip susiklostė. Dirbau „Tiesoje“ pas Genriką Zimaną. Atsirado skundų. Bronius Pušinis apskundė LKP Centro Komitetui, kad negali „Tiesoje“ dirbti dvarininkų kilmės žmogus. Skundą svarstė CK Politinis biuras. Ten Zimanui buvo pasakyta atleisti mane iš „Tiesos“. Su Zimanu tada dar nebuvo susipykę, jis buvo gana draugiškas. Pasakė, kas ir kaip. Patarė eiti dirbti į Grožinės literatūros leidyklą. Iš pradžių nenorėjau, pasakiau – ko eisiu ten pas tuos menševikus, bet paskui pergalvojau. Vyriausiuoju redaktoriumi tuo metu buvo Albinas Žukauskas, gana neiški asmenybė. Netikėtai buvo už kažką suimtas ir keletą savičių laikomas kalėjime. Bet tuo metu mirė Stalinas, ir jį paleido. Aš jau dirbau leidykloje, kai Žukauską suėmė. Kadangi skubiai prirėkė naujo vyriausiojo redaktoriaus, o aš

jau buvau kiek padirbęs, netgi išrinktas partorgu, leidyklos partinė organizacija ir pasiūlė į vyriausiosius redaktorius.

– Tai ne Antanas Sniečkus Jus rekomendavo?

– Ne. Kaip pasakojo, nuėjus pas Sniečkų derinti mano kandidatūros, tas pakraipęs galvą ir paklausęs: „Ar pajėgs?“, neprieštaravęs. Pušinis buvo dar vieną skundą dėl kilmės parašęs, jau man dirbant leidykloje, bet atlaikiau.

– Man visą laiką buvo neaišku, kaip Jūs, turėdamas puikią biografinę anketą, nepadarėte tuo metu partinės karjeros. Vadinasi, dėl kilmės?

– Taip. Bet pernelyg ir pats nesistengiau. Žinojau, kad patekus į aukštas partines pareigas anksčiau ar vėliau pareikalaus daryti tai, ko nenori. Geriau nepakliūti į tokią padėtį.

– Norėčiau nusikelti į praeitį. Jūsų tėvas Aleksandras Tornau buvo vienas liaudininkų lyderių. Kaip Jūs tapote komunistu?

– Tėvas, o paskui jį ir aš pirmiausia buvome antifašistai. Fašizmas buvo mums visiškai nepriimtinas. Tas nusistatymas stūmė į kairę, skatino simpatizuoti Sovietų Sąjungai. Tėvas žinojo apie Stalino represijas, šaudymus Rusijoje, bet kažkaip nežiūrėjo rimtai, nesusimąstė.

– Ar dalyvavote prieš karą liaudininkų veikloje?

– Ne, tada dar buvau gimnazistas, nedalyvavau apskritai jokiose organizacijose ar grupelėse. Tėvas buvo nusivedęs į paskutinį liaudininkų partijos suvažiavimą, klausėmės Mykolo Sleževičiaus kalbos, buvo geras oratorius. Kazys Grinius buvo pasipūtęs. Tas suvažiavimas, jei teisingai pamenu, įvyko 1926 metų gruodžio pabaigoje.

– Kaip liaudininkai žiūrėjo į komunistus?

– Nemėgo jų. Liaudininkų visokių buvo, vieni kairesni, kiti labiau į dešinę. Stiprėjant antitautininkiškoms nuotaikoms, stiprėjo palankumas Sovietų Rusijai, stiprėjo kairiosios nuotaikos. Aleksandras Tornau buvo pažįstamas, bendraudavo su Mečislovu Gedvilu, kurį žinojo esant komunistą. Mėgo patraukti komunistus per dantį – dėl jų nesavarankiškumo. Kiekvieną kartą, kai tik koks reikalas, turį susisiekti su Maskva, gauti pritarimą. Dėl to sunku buvo blokuotis, kai 1935 metais susikūrė Liaudies frontas. Į tą frontą šalia komunistų įėjo liaudininkai, socialdemokratai ir kitos kairiosios partijos. Apskritai liaudininkai komunistams buvo pakantesni, o ypač griežtai prieš juos pasisakė, vengė bet kokie bendradarbiavimo socialdemokratai – Steponas Kairys, Vincas Čepinskis ir kiti. Komunistai išsiskyrė dogmatiškumu: pavyzdžiui, kaip galima palankiai žiūrėti į žmones, kurie daužo kaimo pakelėse smūtkelius? Jie buvo nesavarankiški, susikaustę. Bet gyvenimas klostėsi taip, kad norom nenorom teko palaikyti ryšius su jais ir bendradarbiauti.

– Jūsų tėvas mirė 1938-aisiais. Ar ir po to neįsitraukėte į jokią politinę veiklą?

– Ne. Mokiausi Karo akademijoje metus laiko, po to pradėjau studijuoti Kauno universiteto Technikos fakultete. Čia karas ir užklupo.

– Tai ne kariuomenėje tarnaudamas pasitraukėte į Rusiją?

– Ne. Iš Telšių. Buvo atostogos. Kai karas prasidėjo, pasiėmiau žmoną, ir patraukėme pro Plinkšius į Sedą. Čia susidūrėme su baltaraiščiais. Jie nugirdo, kad kalbamės gar-

siai apie pulkininką Petruitį, palaikė savais. Pernakvojome ir ties Židikais perejome Latvijos sieną. Čia sėdome į traukinį, o juo – į Rygą. Iš Rygos – pro Ivanovą šiauriau Maskvos į kolūki, kur kartu su kitais pabėgėliais dirbome kolūkio laukuose. Artėjant žiemai, kadangi neturėjome jokių šiltų drabužių, išvykome į Alma Atą. Čia vėl dirbome už Alma Atos kolūkyje. 1942 metų žiemą jau pradėta telkti vyrus į Lietuviškąją diviziją. Manęs ilgai nekviatė, nuėjau ir pasiprašiau pats. Taip, palikęs Rūtą, laukiančią sūnaus, Alma Atoje, išvykau į Balachną. Jankelis Vinickis, kuris rūpinosi lietuviais pabėgėliais Alma Atoje, išvažiuojant pamiršo atiduoti maisto atestatą, o be jo nieko nenusipirksi. Misdamas tik cukrumi, kurio turėjau porą kilogramų, per porą savaičių atvykau į Balachną ir čia iškart atsidūriau ligoninėje – buvau nusilpęs be maisto.

– Kaip sekėsi Balachnoje vėliau?

– Pripažino man Karo akademijoje gautą jaunesniojo leitenanto laipsnį, paaukštino – pasidariau leitenantas ir buvau paskirtas artilerijos diviziono žvalgybos skyriaus viršininku – turėjau rinkti pabūklams taikinius, kitą operatyvinę žvalgybos medžiagą.

– Esu girdėjęs gandų, kad Jūsų vos nesusaudė karo metais dėl vokiškos pavardės.

– Plepalai. Nieko tokio nebuvo. Buvau KGB dvi savaites areštuotas. Kambario gyventojas įskundė, mat rašiau dieno-raštį. Suklastojo laišką ir mano parašą. Juozas Bartašiūnas siūlė sušaudyti, bet tardytojas pasitaikė sąžiningas – Eusėjus Jacovskis. Jis nepatingėjo nuvažiuoti į Nižnij Novgorodą, išsiaiškino, kaip daromos rankraščio ekspertizės, įrodė, kad parašas suklastotas. Tada paleido, ir vėl ėjau pareigas.

– Kada patekote į frontą?

– Išžygiavome 1943 metais. Žygiuodami sužinojome apie vokiečių pralaimėjimą prie Stalingrado. Buvo labai šalta žiema.

– Į komunistų partiją įstojote divizijoje? Kaip tai atsitiko?

– Po Aleksejevkos katastrofos, kai žuvo kone pusė divizijos, prasidėjo persitvarkymas. Buvo labai protingas partorgas, jis vis kalbino ir kalbino paduoti pareiškimą. Taip ir padaviau. Dalis partinės organizacijos – kagėbistai – žinojo, jog buvau suimtas, užsipuolė partorgą, bet tas juos atrėmė.

– Vadinasi, Jums buvo reikalinga įstoti, kad būtų ramiau?

– Ne tik dėl to. Tai atitiko ir mano įsitikinimus. Vėliau dar buvau kalbinamas vykti į Lietuvą – šokti parašytu ir tapti partizanų. Kažkas informavo grupės telkėjus, kad turiu pažįstamų Lietuvoje. Vos pajėgiau išaiškinti, kad nespėjęs nusileisti tuoj būsiu suimtas, ten daug kas mane pažįsta.

– Kokia tai buvo grupė? Sniečkaus žmonės?

– Ne, vieni rusai, bet, matyt, turėjo kažkokios informacijos.

– Norėčiau sugrįžti vėl į pokario laikus. Kaip, už ką buvote išstumtas iš leidyklos vyriausiojo redaktoriaus pareigų? Skaitydamas Aleksandrą Žirgulį, susidariau nuomonę, jog už Putino „Raštų“ dešimttomį.

– Gal tai prisidėjo, nežinau, tiesiai man nesakė. Tiesiog jau buvo susikaupe per daug visokių smulkių „nuodėmių“.

Buvau kritikuojamas už pasakų rinkinį „Alkanas kalnas“, už Vinco Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimus“, už Aldonos Liobytės gynimą, globojimą, už albumo „Lietuvių liaudies menas“ tomą, skirtą Lietuvos bažnyčioms, ir kt.

– Bet toks veiksmas tais laikais turėjo būti suderintas su Antanu Sniečkumi...

– Be abejo, buvo suderintas. Matyt, Sniečkus nusprendė, jog man jau gana vadovauti leidykloje. Pasakojo, kad tuo metu buvo išvykęs kažkur iš Lietuvos, skambinęs Antanui Barkauskui – ar Tornau atleistas... Apskritai Sniečkus buvo labai atsargus. Labai gudrus ir atsargus. Baisiausias kaltinimas, kuriuo nuolat švaistėsi Maskva, buvo kaltinimas nacionalizmu. Sniečkus bijojo šito kaip ugnies. Tik kas – tuoj perstumdymai, atleidimai, nuobaudos. Taip ir į Sibirą kai kas buvo išsiųstas... Apsidraudžiant. Bijoti pagrindo buvo – Estijoje ir Latvijoje nemaža rusų atsirado todėl, kad nepajėgta apsiginti. O Sniečkus vis dėlto kažkiek apsigynė. Jam reikia būti dėkingiems, kad turime tik aštuonis procentus rusų Lietuvoje. Sniečkus buvo nepaprastai gudrus. Ar žinai, kaip išvengė sušaudymo ketvirtajam dešimtmetyje? Iš Maskvos per Stokholmą (Juozą Jurginį ir Aleksandrą Baužą, kurie buvo LKP ryšininkai) atėjo žinia, kad Angarietis sušaudytas. Sniečkui buvo aišku, jog bus iškviestas į Maskvą. Ir šit – jį suėmė ir pasodino į kalėjimą Smetonos žvalgyba. Kaip galėjo atsitikti? Juk buvo nerandamas, nepagaunamas, o štai sumanė vidury dienos pasivaikščioti Kaune Laisvės alėja. Tai padėjo jam išvengti Maskvos.

Sniečkui teko nemažai laviruoti ir pokario metais Lietuvoje, turėjo didelę opoziciją. Virš jo galvos visą laiką kabojo debesis – buožių kilmės. Bet mokėjo atsimušti, nesidavė įpainiojamas į jokiais pavojingas situacijas. Kibo ne kartą prie jo ir rusai, ir su Motiejumi Šumausku yra susikirtes, ir kitų netrūko. Bet vis išsisukdavo. Turėjo užnugarį Maskvoje, labai šokinėjo apie Michailą Suslovą. Kai šis kartą lankėsi Lietuvoje, tai jam prikrovė du lagaminus lietuviškų dešrų, kumpių, – žinau iš asmens, kuris pats visa tai supakavo...

– Sunku patikėti...

– Deja, tai tiesa...

– Ar teko Jums kada asmeniškai bendrauti su Sniečkumi?

Jurgis Tornau ir Steponas Skeivys Klaipėdoje. 1963

– Taip, keletą kartų. 1959 metais, kai mano motina Čikagoje gulėjo mirties patale, labai prašiausi išleidžiamas į Jungtines Valstijas atsiseivinti su ja. Buvau ir pas Sniečkų. Jis ilgai ir įtaigiai aiškino, kodėl negalima išleisti – kiek daug visokių kliūčių ir nesklandumų. Buvo itin draugiškas, tik vis prašė suprasti...

– Kaip po Jūsų leidyklos vyriausioju redaktoriumi tapo Alfonsas Maldonis?

– Man išėjus, vyriausioju redaktoriumi norėta skirti Aleksandrą Baužą. Būtų buvę labai blogai, nes Bauža nieko nenutuokė literatūroje. Sujudo leidyklos žmonės, ėmė ieškoti kandidato. Maldonis tuo metu leidykloje jau dirbo redaktoriumi. Jis buvo atleistas iš „Komjaunimo tiesos“, turėjo nemalonumų, susijusių su broliu. Buvome priėmę dirbti į leidyklą. Ramus, santūrus, poetas, jis netrukus pelnė pasitikėjimą. Leidyklos partinė organizacija ir pasiūlė Centro Komitetui skirti jį vyriausioju redaktoriumi. Taip pavyko kuriam laikui stabilizuoti leidyklos darbą...

– Prisimenu daug puikių knygų, išleistų pokario dešimtmečiais. Man – tuo metu vaikui – jos darė didžiulį poveikį, bet tik dabar imu suprasti, kaip sunkiai jos buvo leidžiamos. Daug ko neįsivaizdavome reikalaudami: daugiau, duokite daugiau gerų knygų!

Kažkuriuo momentu Jurgis Tornau dar papasakojo, kaip sugrįžusį 1968 metais iš kelionės į Jungtines Valstijas jį bandė užverbuoti KGB. Net tris mėnesius kvietėsi ir siūlė bendradarbiauti. Kalbėjosi labai mandagiai, bet atakliai. Atsilaikęs.

Užsiminiau, kaip Sąjūdžio metais iš Lietuvos saugumo departamento, kai jam vadovavo Balys Gajauskas, buvo atleisti keli sovietmečio saugumiečiai, stoję Lietuvos pusėn.

– Ne, – pasakė Tornau, – jais pasitikėti nebuvo galima. Kas patenka į KGB, tas kaip kunigas – įžadai visam gyvenimui. Neįmanoma patikėti, kad nutrūko jų ryšiai su senaisiais viršininkais.

Dar kitu momentu Jurgis Tornau pasakojo, kad Paryžiuje, grįždamas iš Jungtinių Valstijų, buvo susitikęs su dailininku Žibuntu Mikšiu. Išsikalbėję apie santariečius, jų atsiųgtumą į Lietuvą, pastangas palaikyti ryšius su tėvynainiais, apie priešišką požiūrį į bendravimą, pabrėžiamą išeivijoje. Mikšys gynęs išeivijos nusistatymą, o Jurgis Tornau aiškines, jog Maskvai kaip tik to ir reikia, kad Lietuva būtų palikta viena sau. Mikšys galų gale sutikęs, kad Jurgis Tornau teisuus. Priminiau, jog Valdas Adamkus knygoje „Likimo vardas – Lietuva“ yra pažymėjęs, jog šūkis „Veidu į Lietuvą“ pirmąkart buvo ištartas Stepono Kairio, tik įgyvendinę jį jaunieji – santariečiai.

1999, liepos 5

Apsilankius pas Tornau ir jo žmoną, kalba nukrypo į universiteto Lietuvių literatūros katedros ideologinį „valymą“ 1959–1961 metais, į šios akcijos rezultatus. 1962 metais katedros vedėju buvo paskirtas Jonas Zinkus, prieš kurį laiką atsiųstas dėstyti marksistinės estetikos. Jurgio Tornau nuomone, jis galėjo netiesiogiai prisidėti prie Jurgio Lebedžio mirties. Lebedžiui vedėjaujant, Zinkus parašęs Sniečkui raštą, esą Lebedys ideologinį darbą katedroje pakreipęs

priešinga, nei komunistų partijos reikalaujama, linkme, propaguojamas tautiškumas, nesą jokio marksizmo, internacionalizmo ir t. t. Sniečkus išsikvietęs rektorių Joną Kubilių, davęs jam velnių, o šis – Lebedį... Pokalbis trukęs keletą valandų. Lebedys išėjęs mėlynas. Kitą dieną išvykęs į Lakajus su šeima poilsiauti, tenai naktį miręs.

Kalbėjomės ir apie „Vagos“ leidyklą. Pasirodo, Zinkus yra dirbęs ir čia, vadovavęs skyriui. Pasisakęs prieš planuojamą Maironio „Raštų“ dvitomį, bet paskui jis buvo išleistas 1956 metais. Kaip tik tomis dienomis, kai buvo svarstomas Maironio leidybos klausimas, Maskvoje išėjo Iljos Erenburgo „Atlydys“. Šio fakto rezonansas paveikęs ir Zinkų – numojęs ranka, leiskit, girdi, Maironi, bet jis nusišalinęs nuo atsakomybės... Taip Maironis ir išjudėjęs...

Keičiantis nuomonėmis apie politinę padėtį nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje, Jurgis Tornau netikėtai prisipažino: „Būčiau dešinysis, jei ne jų kvailumas, kuris tokio masto, jog nesinori su jais jokių reikalų turėti!“

1996, vasario 25

Viename paskutiniųjų apsilankymų Tornau namuose, sėdėdamas įprastame fotelyje priešais Jurgį Tornau, pasakiau, jog esu jam labai dėkingas už patarimus sovietmečiu, kaip elgtis, kai dar buvau perdėm neapsiplunksnavęs naivus ir karštas studentas filologas. Priminiau, kaip kažkada mane perspėjo nekalbėti nieko netinkama šalia telefono ar tuo labiau telefonu, kaip paėmęs lapelį parašė, ką nori man pasakyti, o kai perskaičiau – uždegęs degtuką, sudegino peleninėje. Yra sakęs man, kad nelaidyčiau kur nereikia liežuviu. Jei pasitaiko kalbėtis keliese – privaląs atminti, kad trečiasis galys būti „stukačius“. Iš jo sužinojau ir šito žodžio reikšmę. Lietuviškai išvertus – „bildukas“, kitaip tariant, skundikas. Kai man visa tai aiškines – netikėjau, atrodė pernelyg fantastiška, bet dėjausi į galvą. Ateitis parodė, kad visa, ką sakė, buvo tikra ir teisinga.

Jurgis Tornau atsakė nepamenąs, kada ir ką man yra kalbėjęs, bet suprantaš mane. Kai po karo 1946–1947 metais dirbo Aukščiausiosios Tarybos pirmininko padėjėju, pirmininku buvęs Justas Paleckis jo panašiai neperspėjo. Kažkas kažką nugirdęs – ir buvęs įskūstas. Galų gale Paleckis pasiūlęs pereiti į kitą darbą.

– O kaip patekote dirbti pas Justą Paleckį?

– Justui Paleckiui mane rekomendavo Mečislovas Gedvilas. Neturėjau didelių nuodėmių: buvau frontininkas, kovojau 16-ojoje lietuviškoje divizijoje, komunistų partijos narys nuo 1944 metų, grįžau iš Rusijos su kariuomene. Tačiau saugumas, matyt, rašė kitokias pažymas. Nepatikę, kad dvarininkų kilmės, kad tėvas, nors laikomas pažangiu, buvo prieškarinio Lietuvos politinis veikėjas. Buvau sekamas.

Apie Justą Paleckį Jurgis Tornau išsitarė tik tiek, kad buvęs superoficialus, atsargus. Kad pasiūlė pereiti į kitą darbą – dėl to nepykstąs, bet kad neperspėjo, jog reikia saugotis, jog gali sekti – galėjęs šitai padaryti...

2003, spalio 18

Parengė Rimantas SKEIVYS